

УДК 658.152:330.31

О. П. Павленко,
старший викладач кафедри фінансів,
Дніпропетровський державний аграрний університет

РОЛЬ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У ВИРОБНИЦТВІ ТА СУТНІСТЬ ЇХ ВІДВОРЕННЯ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті автором визначені теоретичні аспекти сутності основних засобів у виробництві та передумови залучення капіталу для відтворення, а також його роль як основного виробничого ресурсу та фактора виробництва.

In the article the author defined the essence of the basic theoretical aspects of the production and conditions to attract capital to play and role as the main production resources and production factors.

Ключові слова: виробництво, виробничі ресурси, основні засоби, капітал, відтворення, економічне зростання.

ВСТУП

Актуального значення на сучасному етапі набуває питання відтворення основних виробничих засобів, які є факторами і основними елементами суспільного виробництва. За таких умов роль забезпеченості основними засобами значно зростає, що потребує визначення їх сутності, а також вивчення проблем забезпеченості підприємств засобами праці та можливостей підтримки необхідного їх функціонального стану та використання за метою впливу на результати виробництва.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначити місце основних засобів у виробництві, передумови залучення і створення капіталу, а також дослідити процеси і види їх відтворення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Визначенню поняття і сутності основних засобів присвятили багато відомих вчених, серед яких Я.К. Білоусько, О.І. Дацій, П.А. Денисенко, Г. Лобановський, І.І. Лукінов, Л.Ю. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Олійник, Г.М. Підлісецький, В.П. Ситник, П.Т. Саблук, В.С. Шибанін, С.О. Сафронов, О. Юхимець та ін. Серед зарубіжних вчених-економістів темі використання основного капіталу присвятили наукові дослідження Ф. Енгельс, Ф. Кене, А. Маршалл, К. Маркс, Д. Рікардо, Ж. Сей, А. Сміт, Й. Шумпетер.

Представники економічної науки XIX ст., особливо з появою марксизму, завершили формування наукової системи з чітко визначеним предметом — дослідження виробничих відносин у єдності з продуктивними силами. Досягнення вче-

них-економістів XIX ст. були визнані в усьому науковому світі, і за всієї їх неоднаковості та внутрішньої суперечливості збуло започатковано методологічну науку, що визначає сутність відносин виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних благ і послуг у суспільстві. В економічній теорії матеріальне виробництво розглядається як основа людського життя в суспільстві, метою якого є отримання його результатів. Саме людина виробляє і використовує в процесі виробництва засоби праці, що являють собою річ або комплекс речей, за допомогою яких вона впливає на предмети праці, створюючи матеріальні блага. До складу засобів праці входять і штучно створені людиною засоби праці (уречевлена праця). Розглянемо більш детально класифікацію засобів праці. Як відзначив К.Маркс, знаряддя праці — це "кісткова і мускульна система виробництва", яким належить вирішальна роль у виробництві. До них відносяться, насамперед, робочі машини і механізми, устаткування, тобто техніка і відповідна даній техніці технологія виробництва, завдяки яким вихідна речовина перетворюється на корисне благо; судинна система виробництва — це засіб праці, що не відноситься до техніки і технології: виробничі будівлі й споруди, канали, дороги, трубопроводи, внутрішньогосподарський транспорт, склади, упакування, тара і т.п. Іншими словами, це всі матеріальні умови, необхідні для здійснення процесу праці, в тому числі і земля, яка в сільському господарстві є фундаментальною умовою виробництва, тобто найбільш важливим засобом у виробництві сільськогосподарської продукції, і одночасно предметом праці, тобто у просторі місцевим базисом розміщення підприємств, виробничої і соц-

іальної інфраструктури. Таким чином, засоби праці — це комплекс речей, за допомогою яких людина впливає на предмети праці. А предмети праці — це елементи природи, які вперше відокремлені з неї або вже підлягали обробці та призначені для подальшого виробничого споживання, наприклад як сировина. Сукупність засобів та предметів праці називається засобами виробництва (рис. 1). У сучасних умовах до складу засобів виробництва входять також продуктивні сили, такі як наука, форми і методи організації виробництва, інформація.

З позиції форми та часу, участі у виробництві виробничі ресурси розподіляються на ті, що забезпечують виробництво — які функціонують протягом багатьох циклів та в готовому продукті матеріально не втілюються (засоби праці, тобто основні фонди); та втіленні ресурси — функціонують протягом одного циклу і складають матеріально-енергетичну речову основу виробничого продукту (предмети праці). В аспекті суб'єкта або об'єкта ресурси підрозділяються на об'єктивні, тобто матеріально-речові ресурси (засоби виробництва); і суб'єктивні — трудові ресурси, тобто робоча сила.

Група вчених-економістів, серед яких Мельник Л.Ю., Плаксієнко В.Я., Скірко Ю.І., розглядають класифікацію факторів виробництва з іншого боку. На їх думку, факторами виробництва називають такий виробничий ресурс, який поєднується з іншими ресурсами за допомогою певної технології з метою здійснення процесу праці. Саме ці фактори знаходяться між собою у визначеному кількісному і якісному співвідношенні, оскільки являють собою розбіжності всередині єдності, дві взаємопов'язані сторони будь-якого процесу виробництва. Лише частина виробничих ресурсів, що бере участь у певному циклі виробництва в певний період часу може вважатись фактором виробництва. Іншими словами, виробничий потенціал лише тоді виступає як фактор виробництва, коли ресурси знаходяться в органічній єдності та здатні забезпечити виробництво продукції. Також він може бути збалансованим або недостатньо технологічно збалансованим, що характеризує умови функціонування, які впливають на обсяг і якість виробленої продукції, тобто ефективність використання ресурсів. З точки зору матеріальних носіїв, структуру факторів виробництва можна подати таким чином: 1) речові фактори виробництва, що використовуються як засоби оснащення трудової діяльності та примноження її продуктивної сили (засоби виробництва); 2) частина засобів виробництва — об'єкти, на які людина діє своєю силою і перетворює в необхідні продукти (предмети праці); 3) особистий фактор виробництва, тобто функція робітника, що полягає у використанні в

Фактори виробництва			
В історичному плані	За походженням	За матеріальними носіями	За функціональним призначенням
1. Земля (природа) 2. Людина (праця)	1. Природний 2. Особистий 3. Капітал	1. Особистий (жива праця) 2. Речовий (уречевлена праця)	1. Особистий (людський) 2. Засоби виробництва: - предмети праці - засоби праці

Рис. 1. Загальна схема класифікації факторів виробництва

процесі праці його робочої сили для зміни предметів та сил природи з метою задоволення своїх потреб (рис. 1).

Засоби виробництва як фактор прийнято назвати природно-речовими (уречевлена праця). Людина зі своєю робочою силою також виступає в ролі фактора виробництва як індивід, який впливає на засоби і предмети праці, доцільно витрачає робочу силу і здійснює процес праці, тобто це і є особистий фактор виробництва (жива праця) [5].

У зарубіжних економічних працях, як правило, виділяють три класичних фактори виробництва: працю, землю й капітал. Кожен з них має власну, відмінну від інших, характеристику, засновану на узагальненні й спрощенні конкретних спостережень: праця використовується не тільки як форма існування робочої сили, а і як процес реалізації, дійсного її споживання, її здійснення та витрачання у виробництві; земля дана самою природою й традиційно розглядається як продуктивна сила, що не руйнується; капітал складається з ресурсів виробництва, які виготовлені працею (типові приклади — фабрики й машини); ще з давніх часів людина користувалася допоміжними засобами, які полегшували їй працю (наприклад, плуг, рибальська сіть, колесо тощо). Ці інструменти були "капіталом" працівника, які служили підвищенню ефективності його роботи. В теорії факторів виробництва, тісно пов'язаній з теорією послуг, саме французький вчений і послідовник посткласичної економічної теорії Ж. Сей сформулював ідею економічної "тріади", в якій кожен фактор виробництва закономірно одержує свою частку загального прибутку (табл. 1). Основними, на його думку, є витрати факторів виробництва.

Економіст розглядав процес виробництва як гармонійне співробітництво власників ресурсів і підприємств, що споживають ці ресурси. Підприємницький прибуток є винагородою капіталіста за раціональне використання придбаних ресурсів. Якщо підприємець бере позику, то відсоток є відрахуванням з підприємницького прибутку. Ж. Сей сформулював основні положення теорії компенсації, суть якої полягає в тому, що застосування машин, які потребують витрат, має компенсуватися поліпшенням добробуту всього насе-

Таблиця 1. Економічна "триада" Ж. Сея

Фактор виробництва	Послуги, надані покупцю	Плата за послуги
Робоча сила (праця)	Послуги праці	Заробітна плата
Капітал	Послуги капіталу	Прибуток підприємця
Земля	Послуги, що надає землевласник	Рента

породжує прибутки, на які купуються товари (закон ринків Сея). Ціни на товари цілком еластичні та швидко реагують на зміни кон'юнктури, отже, попит і пропозиція автоматично пристосовуються одне до одного. В результаті надви-

лення. Застосування машин приводить як до збільшення безробіття, так і до зростання продуктивності праці й реальної зарплати, тому не може бути причиною кризи. Крім того, учений запропонував оригінальну теорію відтворення, або теорію збуту, відповідно до якої будь-яке виробництво саме

робництво товарів неможливе. Вчений Ж. Сей, як і А. Сміт, був прихильником лібералізму в економічній політиці, відстоював ідею "дешевої" держави, тобто скорочення державних витрат і зведення до мінімуму втручання держави в економіку [7].

А. Маршалл, характеризуючи зарплату, використовував основні положення теорії факторів виробництва Ж. Сея. Продовженням його теорії рівноважної ціни є теорія капіталу і праці, в якій визначаються особливості оцінки основних факторів виробництва: капіталу і праці. Він розглядає капітал як речі, що створюють передумови виробництва. В сучасній економіці всі товари, які виробляють спеціально для того, щоб знов вкладати у виробництво, називають "капіталом". Машини і обладнання, механізми, будівлі і споруди, які використовують для виробництва, називають основним капіталом. А грошові кошти, призначені для придбання засобів праці, називають грошовим капіталом. Складовою частиною капіталу вважають також вміння організувати виробництво. В економічній літературі при розгляді структури виробництва використовуються також такі терміни, як "виробничі ресурси", "фактори виробництва". Поняття "виробничий ресурс" — це, насамперед, потенційні можливості елементів, які необхідні для функціонування виробництва. А виробничий потенціал — це можливість виробити певний обсяг продукту (товару, продукції, послуг). Тобто йдеться про можливості засобів праці, національної економіки, галузі або підприємства. Отже, виробничі ресурси — це лише потенційні джерела випуску продукції, в яких розрізняють кількісну та якісну складову. Щоб бути представленими саме як сила, вони повинні об'єднатися,

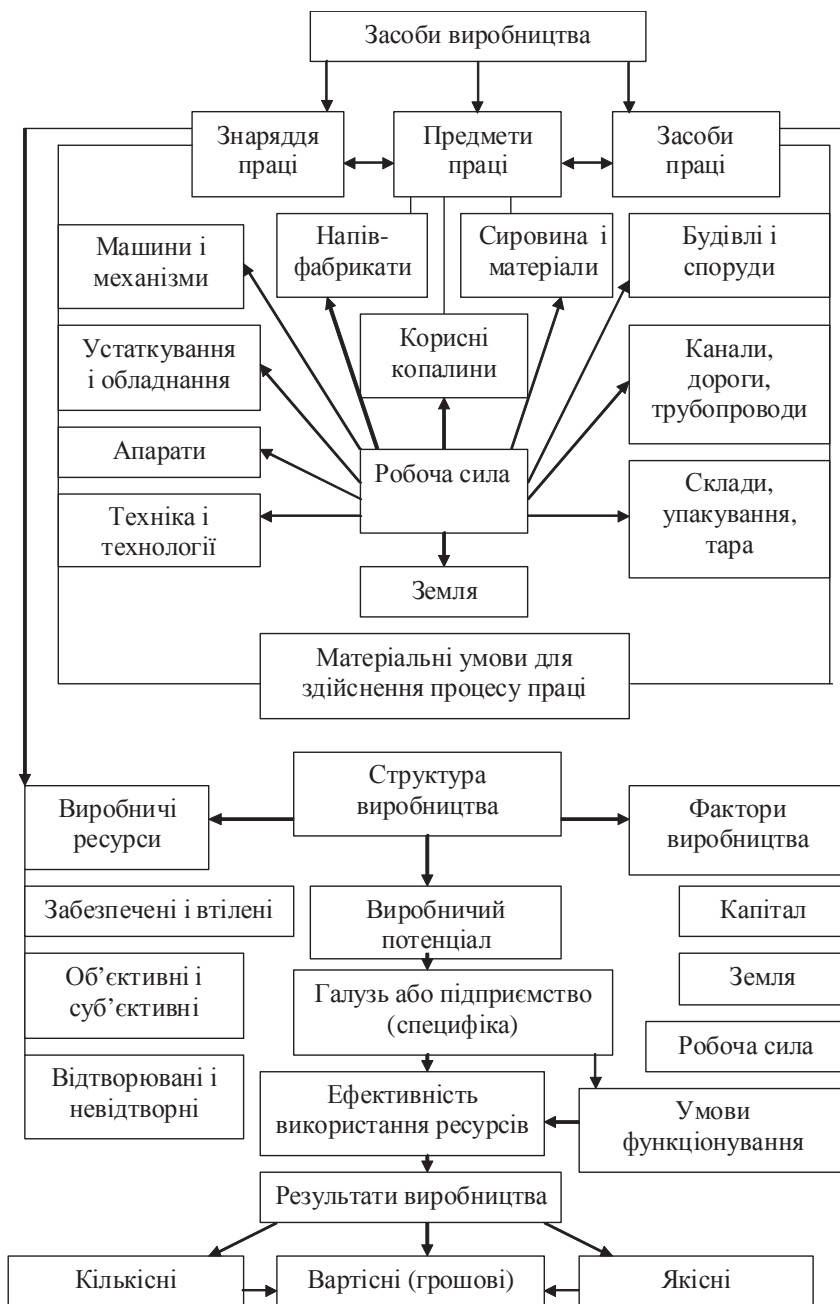

Рис. 2. Класифікаційна схема понятійного апарату засобів виробництва

бути задіяними, стати в цій своїй єдності факторами виробництва.

На думку представників маржиналізму австрійської школи, таких як К. Менгер, Ф. Візер, Є. Бьом-Баверк, капітал — це будь-які знаряддя праці, використовувані ізольованим індивідом у своїх цілях. А відомий вчений І. Фішер своєю теорією капіталу заклав основи сучасної методології оцінки капітальних ресурсів фірми. Він спробував поєднати суб'єктивне трактування відсотка (як результату переваги сьгоднішніх благ над завтрашніми) з його об'єктивним трактуванням (як результату продуктивності капіталу). Трактування капіталу має досить суперечливий характер. Капітал тут розуміється як "фонд існування" (сукупність предметів споживання) для працівників, зайнятих у виробництві продукції.

Досліджував ці проблеми В. Джевонс, який математично довів, що цінність будь-якого фактора виробництва визначається через цінність готового продукту. Узгодження оцінок факторів виробництва здійснюється через механізм вибору оптимальної технології, за якої один з факторів може замінюватись іншим. Отже, вчений математично обґрунтував теорію заміщення виробничих ресурсів, що має придбати підприємство. З погляду Джевонса, капітал розуміється як "фонд існування" (сукупність предметів споживання) для працівників, зайнятих у виробництві продукції. Між тим, відсоток, що становить прибуток підприємця, є результатом тимчасового лага між інвестиціями і виходом готової продукції. Отже, можна стверджувати, що тільки частина виробничих ресурсів, яка бере участь у виробничому процесі, вважається фактором виробництва, а виробничий потенціал виступає як фактор виробництва лише в тому разі, коли ресурси здатні забезпечити виробництво продукції на підприємствах, тобто визначає ефективність використання ресурсів і умови функціонування, які впливають на обсяги, якість та інші результати виробництва, як видно з рис. 1.

Свого часу Ф. Енгельс вивчав закони здійснення управління виробництвом та обміном життєвих благ в суспільстві [1]. Зарубіжні автори відомої праці "Економікс" К.Р. Макконел і С.Л. Брю відзначають, що ця суспільна наука вивчає проблеми такого використання дефіцитних ресурсів і засобів виробництва, коли досягається задоволення потреб суспільства, тобто мети виробництва, найбільшою мірою. Крім цього, в найбільш відомих працях П. Самуельсона, У. Нордхаусена В. Баумола, А. Бліндера також досліджуються процеси економічної забезпеченості, зайнятості, розподілу доходів, стабілізації, ефективності виробництва, економічного зростання тощо [7].

На момент проведених досліджень визначені досягнення засновників школи меркантилістів, які стверджували, що джерелом багатства суспільства

є торговельні, а не виробничі процеси. У теоретичному плані об'єктом вивчення є закономірності обороту, ринкової торгівлі та грошового обігу, які сприятимуть накопичуванню капіталу. В свою чергу, використовуючи протиріччя представників класичної школи, М. Мальтус виклав свою теорію, згідно з якою збільшити виробництво предметів споживання неможливо, тому що діє абсолютний закон спадної родючості землі, суть якого полягає в тому, що додаткові вкладення капіталу в землю не дають відповідного приросту сільськогосподарської продукції. Він запропонував свою теорію відтворення, де основною є проблема реалізації продуктів. Оскільки попит перевищує пропозицію, то проблема реалізації стає нерозв'язною, настає криза недовиробництва. Виходом з кризи є активізація попиту третіх осіб (землевласників, армії, держави). Ці треті особи мають потребу в прибутках і, одержуючи їх, стимулюватимуть виробництво товарів. Теорія вартості Мальтуса, на нашу думку, відрізняється зайвою біологізацією економічних відносин і процесів, а антикризові заходи, запропоновані ним, мають реакційний характер [6]. На противагу існуючим поглядам Дж. М. Кейнс висловлював іншу думку. Він був впевнений, що механізм ринку не здатен забезпечити повне використання факторів виробництва, економічну рівновагу та збалансованість відтворювального процесу. Оскільки механізм ринку, як стверджував Дж. Кейнс, не забезпечує постійної відповідності між сукупним попитом і пропозицією, необхідне державне регулювання на макроекономічному рівні, яке, в свою чергу, впливатиме на попит за допомогою бюджетних та грошово-кредитних важелів.

Засновник школи фізіократів Ф. Кене в своїй роботі "Економічна таблиця" одним з перших розглядав основи відтворення суспільного капіталу та створив першу макроекономічну модель. Основою цієї праці є рух продукту, а точніше це була перша спроба аналізу відтворення капіталу. К. Маркс вважав, що думка Кене це була спроба зобразити процес відтворення капіталу саме як процес відтворення, а обіг — тільки як форму цього процесу відтворення, разом з тим це була спроба включити в цей процес відтворення походження доходу, співвідношення між відтворювальним і закінченим споживанням, ... це була спроба виразити в якості моментів процесу відтворення обіг між двома великими підрозділами продуктивної праці — між виробництвом сировини та промисловістю.

В працях вчених економічної науки, таких як Задоя А.А., Зубовський В.М., Климко Г.Н, Мочерний С., Нестеренко В.В., Огаян Г.А. та ін., зустрічаються різні підходи до класифікації виробничих ресурсів. З погляду відтвореності, виробничі ресурси розділяють на: невідтворювані — це всі корисні копалини; відтворювані — ґрунт, флора, фауна, водні ресурси, людина. Невідтворні й природ-

но вироблені виробничі ресурси є екзогенними, тобто такими, що залучуються в економічний процес із зовнішнього середовища. Економічно відтворені — це ендогенні, або внутрішні ресурси. Питанню відтворення основних засобів приділяли увагу відомі науковці О.Ю. Болховітінова, В.В. Бочаров, В.П. Володарський, В.А. Воротилов, М.Т. Герун, А.П. Денисенко, К.І. Єремєєв, В.Г. Захаров, М.І. Іванов, М.Ф. Огійчук, Д.М. Палтерович, А.А. Пересада та інші. В умовах світової фінансової кризи більш актуальною стає проблема заміщення невідтворюваних ресурсів на відтворювані та використання різних видів відтворення на основі розвитку НТП. Невід'ємною складовою економічного вчення А. Сміта є теорія відтворення капіталу. Він визначав реальний капітал як запас засобів виробництва, необхідний для нормального відтворення, поділивши його на основний і оборотний. До основного капіталу належали знаряддя праці, будинки, споруди та поліпшення якості землі, до оборотного — всі засоби, речі, готівка, що обслуговують процес виробництва. Торговельний і позичковий капітали, як і промисловий, мають продуктивний характер і претендують на одержання своєї частки прибутку. А. Сміт спробував знайти джерело нагромадження капіталу. Це могли бути заощадження капіталістів і економія витрат на нематеріальну сферу. Справжнім нагромадженням вважається нагромадження не засобів виробництва, а споживчих товарів. Дотримувались цієї думки, учений обгрунтував можливість криз надвиробництва споживчих товарів, пояснивши це тим, що темпи підвищення споживчих витрат основних класів менші за темпи зростання виробництва цих товарів.

Свого часу Д. Рікардо розглянув у своїй концепції проблеми розподілу прибутків і нагромадження капіталу, що тісно пов'язані з проблемами відтворення всього суспільного виробництва. Учений вважав, що суспільне відтворення здійснюється за натуральною формою і за вартістю. Результатом процесу відтворення є сукупний суспільний продукт, що має бути представлений за вартістю як сума фонду відшкодування і національного доходу, та за натуральною формою — як сума засобів виробництва і предметів споживання. Національний дохід заздалегідь призначений для купівлі засобів виробництва і предметів споживання, отже, створюється замкнутий цикл відтворення, в якому сума прибутків дорівнює сумі витрат. Така макrorівновага досягається автоматично, тобто, якщо попит тимчасово не дорівнює пропозиції, маса грошей автоматично врівноважується з масою товарів і загальна рівновага відновлюється. Д. Рікардо зазначав, що на процес суспільного відтворення впливає рівноважна зовнішня торгівля.

Слід відзначити, що основні виробничі засоби знаходяться в складі національного багатства і

характеризують економічне становище країни, можливості подальшого економічного та соціального прогресу і підвищення рівня забезпеченості людей [5]. Послідовне проходження основних етапів від виробництва, утворення, розподілу та використання доходів характеризує відтворювальний процес національної економіки. Суспільне виробництво макrorівня в процесі руху проходить чотири стадії: власне виробництво, розподіл, обмін і споживання. Всі ці стадії взаємопов'язані між собою, характеризують єдиний процес і перебувають у безперервному кругообігу. Постійне повторення та відновлення процесу суспільного виробництва, представлене як безперервний кругообіг усіх його стадій, називається суспільним відтворенням. Під час відтворення повинні постійно відновлюватись усі фактори виробництва, які беруть участь у процесі суспільного виробництва. Відповідно до методологічних принципів побудови Системи національних рахунків процес відтворення національної економіки розглядається як безперервний кругообіг двох потоків: доходів і видатків. У національній економіці ця модель дає можливість продемонструвати систему взаємозв'язків між суб'єктами господарювання в ринкових умовах. Суб'єктами національної економіки на макrorівні виступають домашні господарства, підприємства і держава. Домашні господарства виконують функцію кінцевого споживання, а також виносять на ринок ресурсів (факторів виробництва) виробничі ресурси: працю, землю або природні ресурси, капітал і підприємницькі здібності. Підприємства для виконання своєї виробничої функції виступають на ринку ресурсів у ролі споживачів, купуючи відповідно необхідні їм ресурси. В результаті діяльності підприємств створюються товари і надаються послуги, які надходять на ринок готових товарів і послуг. На практиці ця модель ускладнюється процесами відтворення не лише в межах закритого простору внутрішньої економіки, а також враховує взаємозв'язки з іншими країнами.

Економічна наука виокремлює два типи відтворення — просте і розширене. Просте відтворення — це відновлення виробництва в незмінних масштабах за сталої техніко-технологічної основи. Це означає, що весь створюваний продукт суспільства (ВВП) використовується на особисте споживання. Такий тип відтворення характерний в основному для країн із слаборозвинутою ринковою економікою. Розширене відтворення — це відновлення виробництва в зростаючих масштабах у кожному наступному періоді за змінюваної нової техніко-технологічної основи. Цей тип відтворення означає зростання виробленого в країні ВВП, а також поліпшення якості його складових. Створюваний суспільний продукт споживається не повністю, частина його нагромаджується, що дає можливість здійснювати процес інвестування національної

економіки. Це сприяє подальшому економічному зростанню, науково-технічному прогресу, що притаманне країнам з розвинутою ринковою економікою. Так, можна виділити чинники розширеного відтворення: раціональне використання ресурсів; науково-технічний прогрес; створення умов для технічного розвитку; якісне поліпшення; сталий розвиток національної економіки; стабільність внутрішньої та зовнішньої політики держави. Зазначені чинники є ідеальними, але за умов нестабільного розвитку вони можуть не діяти, оскільки без розширеного відтворення не можна досягти прогресу. Отже, інформаційна база оцінки дасть змогу виявити тенденції у відтворенні, визначити рівень застарілого обладнання, кількість зношених засобів виробництва, виявити реальний попит на виробничі ресурси. Загроза зменшення прибутку, виникнення збитків і навіть банкрутства змушує підприємства загалом постійно переходити до використання найсучасніших виробничих ресурсів, основних засобів, сировини й матеріалів, новітніх технологій. У цьому разі, як вважав А. Сміт, немов спрацьовує "невидима рука ринку", що врівноважує інтереси товаровиробників, орієнтованих на одержання максимального прибутку, і суспільні інтереси у задоволенні динамічно змінюваних потреб, в економії ресурсів і в технічному прогресі.

У науковій літературі відокремлюють також звужене відтворення, можливе в окремих країнах у певні періоди їх розвитку. Цей тип відтворення характеризується зменшенням масштабів розширеного відтворення за умови фізичного і морального зношення основного капіталу. Причиною такого відтворення може бути також порушення зв'язків між господарюючими суб'єктами національної економіки. Як правило, такий стан притаманний країнам, що перебувають на етапі трансформаційного економічного розвитку. Відносини розподілу займають також значне місце у відтворювальному процесі, адже вони є одним з чинників економічного зростання, яке є складовою економічного розвитку і позитивною складовою динаміки виробництва у країні. Розподіл як економічний процес можна розглядати як з боку факторів виробництва, так і з боку результатів виробництва. В першому випадку — це первинні умови виробництва, за якими матеріальні та трудові ресурси переміщуються з менш прибуткових до більш прибуткових і продуктивних галузей економіки з метою досягнення більшої окупності кожного з факторів виробництва. В іншому випадку результати виробництва розподіляються через фонд споживання і є доходами за результатами вкладеної праці. Отже, значення відносин розподілу у відтворювальному процесі досить велике, тому що частина засобів виробництва і є основною продуктивною силою суспільства. Відтворювальний процес здійснюється постійно, в основі його лежить кругообіг між секторами економіки, в результаті чого

створюється ВВП.

Проблеми створення капіталу розглядала Дж. Робінсон, яка вважала, що зростання його нагромадження можливе за незмінного технічного рівня виробництва, коли нагромадження відбувається винятково за рахунок зниження зарплати. За цих умов діяльність монополій загострює соціально-економічні проблеми, отже, необхідна активізація державного втручання в економіку. Нагромадження капіталу, що здійснюється в умовах прогресу техніки, приводить до зростання продуктивності праці. У результаті, на думку Дж. Робінсон, можна розв'язати багато соціально-економічних проблем, насамперед забезпечити підтримку платоспроможного попиту і досягти стійкого економічного зростання. Аналіз економічного зростання становить основну проблему оцінки ефективності будь-якої системи господарювання.

І це цілком зрозуміло: темпи і рівень економічного зростання свідчать про можливості суспільства з освоєння досягнень науково-технічного прогресу, використання господарського потенціалу. Економічне зростання характеризує великі економічні системи, наприклад, господарство країни, групи країн, тобто належить здебільшого до макrorівня. Основними показниками є валовий внутрішній продукт, національний дохід, зайнятість, суспільний капітал тощо, які характеризують абсолютні результати господарської діяльності макроекономічних об'єктів.

ВИСНОВКИ

Основні виробничі засоби входять до складу матеріальної частини національного багатства, яким володіє суспільство або країна на даний момент та яке накопичено протягом всієї історії і залучено до процесу виробництва. Таким чином, відзначимо, що будь-яке виробництво — це процес раціонального поєднання засобів виробництва і предметів праці (уречевленої їх частини) з ефективним використанням людської (живої) праці. Засоби і предмети праці у своїй сукупності та грошовому виразі створюють основні й оборотні фонди виробництва. До основних засобів праці належать машини, транспортні засоби, обладнання, будівлі, продуктивна худоба тощо, за допомогою яких людина впливає на предмети праці з метою виробництва життєво необхідних благ. За економічним змістом вони належать до активної їх частини і обліковуються як основні виробничі фонди, що функціонують у виробництві протягом його циклів.

Проте проблеми відтворення та оновлення технічних ресурсів, становлення і функціонування ринку виробничих ресурсів, переведення його на принципи сталого високоефективного розвитку і таким чином виведення України на світові рівні інтенсивності виробництва ще не розв'язані. Теорія інтенсивного та екстенсивного типів розширеного відтворення відома з часів давнини, ще К. Маркс вважав, що

Рис. 3. Класифікація виробничих ресурсів у економічній системі

інтенсивним є таке виробництво, "коли застосовуються більш ефективні засоби виробництва", а екстенсивне — "коли розширюється тільки поле виробництва". Отже, він розглядає інтенсивне виробництво, коли збільшуються його масштаби в даному підприємстві за рахунок технічного поліпшення, що веде до підвищення інтенсивності та продуктивності праці, одночасно із ефективним використанням уже функціонуючих основних засобів, тоді як екстенсивне виробництво здійснюється за рахунок використання функціонуючої уречевленої та збільшення живої праці, тобто без застосування нової техніки і

прогресивних технологій [3]. З економічного погляду інтенсивний характер розширення виробництва повинен обов'язково здійснюватися на базі технічного прогресу, зростання фондо- і енергоозброєності праці, поліпшення організації виробництва, при зниженні витрат на одиницю виробленого продукту. Коли ж воно відбувається на постійно функціонуючій технічній основі, при цьому суспільне необхідні уречевлені витрати на одиницю фізичних обсягів виробленого продукту не збільшуються, виробництво має екстенсивний характер. Отже, беручи це до уваги важливість інтенсивного розвитку, головною умовою виробництва має бути постійно зростаючий технічний прогрес і впровадження високотехнологічного рівня організації виробництва. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва — це динамічний процес розвитку, пов'язаний з додатковими вкладеннями засобів виробництва і праці на одій земельній площі з метою збільшення одержання продукції та підвищення ефективності виробництва [4].

Література:

1. Енгельс Ф. Анти-Дюринг / Маркс К., Енгельс Ф., — 2-ге вид. — Т. 20. — 338 с.
2. Маркс К. Теории прибавочной стоимости (IV том "Капитала"). Часть первая / Маркс К., Энгельс Ф. Соч. — 2-е изд. — Т.26. — Ч.1. — С.3 — 426.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Критика политической экономии: Том второй. — Сом. 24 изд. — Т. 24. — С. 12.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Критика политической экономии: Том третий. Ч. 1. — Соч. 24 изд. — Т. 25. — С. 178.
5. Мельник А.Ю., Плаксінко В.Я., Сірко Ю.І. Економічна система суспільства: Навчальний посібник. — Дніпропетровськ: Січ, 2001. — 546 с.
6. Основи економічної теорії: підручник / За ред. Мочерного С.В. — Тернопіль: АТ "Тарнекс", 1993. — 688 с.
7. Політична економія: навч. посібник / Г.А. Ога-ян, В.О.Паламарчук, А.П. Румянцев та ін.; за заг. ред. Г.А. Ога-яна. — К.: МАУП, 2003. — 520 с.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2009 р.